

VREDNOTE U HRVATSKOJ IZMEĐU DEKLARATIVNOG I STVARNO ŽIVLJENOG

Josip BALOBAN, Zagreb

Sažetak

U članku se govori o temeljnim čovjekovim vrednotama u Hrvatskoj, ali i u komparaciji s Europom. Poblize se obrađuju vrednote: brak, obitelj, demokracija, povjerenje, solidarnost, poštivanje autoriteta, prirodni stil života, novac i materijalno posjedovanje, pripadnost dobrovoljnim organizacijama, rad, odgovornost ...

Autor se referira na »Europsko istraživanje vrednota« provedeno i u Hrvatskoj i pokazuje kako su Hrvati i Europljani u pojedinim vrednotama slični, ali postoje i razlike. Odgoj za vrednote počinje već u obitelji, nastavlja se u školi i Crkvi. Ali i druge važne ustanove u društvu, prije svega sredstva javnog priopćavanja, trebaju pozitivno sudjelovati u prezentaciji i posredovanju određenih vrednota. Raskorak između deklarativnog i stvarno življenog u vrijednosnoj orijentaciji proizlazi iz načina života i krhkosti čovjeka. Promicanje temeljnih i specifičnih konfesionalnih vrednota nije restauracija prošlosti već siguran put u budućnost.

Ključne riječi: čovjek, vrednote, obitelj, društvo, Hrvatska.

Uvodna pojašnjenja

O vrednotama se u posljednjim desetljećima puno raspravlja i piše,¹ štoviše provode se empirijska istraživanja na svjetskoj² i europskoj³ razini, ali i u Hrvatskoj.⁴ Svaki čovjek – bilo eksplicitno bilo implicitno – od svojih prvih godina

¹ Usp. P. HAHNE, *Schluss mit lustig. Das Ende der Spassgesellschaft*, Verlag der St. Johannis-Druckerei, Lahr/Schwarzwald, 752006.

² Usp. R. INGLEHART – M. BASANEZ – J. DIEZ-MEDRANO – L. HALMAN – R. LUIJKX, *Human Beliefs and Values. A cross-cultural sourcebook based on the 1999 – 2002 values surveys*, Siglo XXI Editores, Mexico, 2004.

³ Usp. L. HALMAN, *The European Values Study: A Third Wave. Source book of the 1999/2000 European Values Study Surveys*, EVC, WORC, Tilburg University, Tilburg, 2001.

⁴ Usp. J. BALOBAN (ur.), *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
J. BALOBAN (ur.) *In search of identity. A Comparative Study of values: Croatia and Europe*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.

postojanja do svoje smrti razmišlja, živi i djeluje prema određenom vrijednosnom sustavu s religioznim predznakom ili bez njega. Tijekom svoga života stavlja naglasak na jedne, potom na druge vrednote. U svijetu postoje *temeljne čovjekove vrednote*, univerzalne svim ljudima, neovisno o (ne)konfesionalnoj opredijeljenosti ili pripadnosti. No, istodobno postoje i *specifične konfesionalne vrednote*, koje su ukorijenjene u određenoj konfesiji. Primjerice, u Hrvatskoj se, prema popisu pučanstva iz 2001. godine, 92% građana izjasnilo pripadnicima kršćanskih konfesija, od čega 87,8% pripadnicima Katoličke crkve. U posljednjim se desetljećima u Europi i svijetu, ali i u Hrvatskoj, naglasak stavlja na vrednote kao što su: ljudsko dostojanstvo, sloboda, ljudska prava, mir, solidarnost, jednakopravnost spolova, čist okoliš itd.

Tijekom osnovnog i srednjoškolskog, a djelomično i akademskog školovanja čovjek upoznaje i prihvaća vrednote kao sukonstitutivne sastavnice svoje osobnosti. Dakako da na oblikovanje i prihvaćanje vrednota utječu: obitelj, Crkva, skupina vršnjaka, sredstva javnog priopćavanja te društvo u cjelini. Tako su vrednote najuže povezane s *odgojem, obrazovanjem i iskustvom* – bilo osobnim bilo tuđim. Time škola zadobiva ponovno odgovorno mjesto u oblikovanju mlade ljudske osobnosti, bez obzira što trenutno prolazi određenu krizu odnosno katarzu.

Možemo reći da se u današnjem vremenu kao vrednote općenito prihvaćaju: ljudsko dostojanstvo, sloboda, pravednost, ljubav, vjernost, istina, mir, ljudska prava, jednakopravnost spolova, povjerenje, međusobno poštivanje i uvažavanje, brak, obitelj, obiteljski život, djeca, vjera, religija, posao, dobri stambeni uvjeti, čist okoliš, natjecanje, domovina, razvoj tehnologije, autoritet, demokracija itd. Dakako, u temeljne se čovjekove vrednote, prema današnjem shvaćanju, ubrajaju: hrana, odjeća, stambena situiranost, zdravlje i obrazovanje.

U osobnom životu, kao i na temelju empirijskih istraživanja, potvrđuje se iskustvo da se vrednote doživljavaju i ostvaruju između deklarativnog i stvarno življenog. U tekstu se dalje u obliku teza ukazuje upravo na činjenicu raskoraka između deklarativnog i stvarno življenog u odnosu na vrednote u Hrvatskoj.

Teza 1: *Brak i obitelj u Hrvatskoj i u Europi važne su današnjem Europljaninu i nisu zastarjele ustanove, premda jedna i druga ustanova prolaze razne krize i katarze, te doživljavaju pokušaje određenog redefiniranja.*

Nisu točni »površni« napisi koji govore o braku i obitelji kao zastarjelim ustanovama na starom kontinentu. Jednako tako nije dobro zatvarati oči pred mnogobrojnim problemima i teškoćama, koje u Europi pogađaju suvremeni brak i današnju obitelj. K tomu, ne samo konfesionalne zajednice nego se i društvo u cjelini mora na odgovoran način suočiti s pokušajima određenog redefiniranja, prije svega, braka, budući da su neke države u Europi već ozakonile istospolne brakove, ali nisu riješile dvojbe, probleme i posljedice koje iz toga proizlaze. Teško je očekivati da će i to uspješno riješiti.

Prema »Europskom istraživanju vrednota« 1999./2000., na temelju čijih rezultata formuliramo ovu tezu, kao i iduće,⁵ obitelj je vrlo visoko pozicionirana osobna vrednota u društvu. Naime, 78,4% hrvatskih građana, te čak 84,2% Europljana smatra da obitelj u njihovom osobnom životu zauzima *vrlo važno* mjesto, a *važno* mjesto kod 20,3% hrvatskih i 13,0% europskih ispitanika. Istodobno, protivno onome što se češće može pročitati u novinama i vidjeti na televizijskim programima, brak nije zastarjela i prevladana osobna i društvena ustanova. To ujedno opovrgava tezu da je brak samo sociološki konstrukt odnosno neka privremena civilizacijska stečevina. Tako se svega 7,9% ispitanika u Hrvatskoj i 17,7% u Europi slaže s tvrdnjom da je brak zastarjela ustanova, a 87,3% Hrvata ne slaže se s tom tvrdnjom kao i 76,3% Europljana. No, kada se istodobno promatraju rastave brakova u Europi i rastakanje obitelji koje su različite od države do države, kada se u obzir uzme socijalitetni sterilitet osobito u Hrvatskoj,⁶ kada se u vidu imaju privremena i trajnija neozakonjena bračna zajedništva, te kada se u obzir uzmu drugi, treći i četvrti brakovi pojedinih osoba, dolazi se do neoborive spoznaje i gorke istine raskoraka između ideala i konkretne životne zbilje, odnosno do raskoraka između deklarativnog i stvarno življenog. To će potvrditi i nadolazeće teze, koje će ukazivati na mjesto vrednota između deklarativnog i u svakidašnjici realno ostvarivanog.

Teza 2: *Hrvati, iako nemaju povijesne tradicije demokracije, deklarativno cijene demokratski sustav, ali trenutno nisu zadovoljni njegovim razvojem. Premalo pozitivno promiču demokraciju, štoviše, na više načina i na puno mjesta zaobilaze odnosno izigravaju pravila demokracije.*

Iznimno je zanimljivo da Hrvati vrednotu demokracije prihvaćaju slično narodima koji imaju dugo povijesno iskustvo s tim oblikom vladavine. No, istodobno je čudno da Hrvati imaju dosta poteškoća kod poštivanja pravila demokracije. Štoviše, taj politički sustav nerijetko ignoriraju, zaobilaze ili čak izigravaju. S tim u svezi nameće se opravdana povijesna spoznaja prema kojoj su Hrvati stoljećima »izigravali tuđina« s Istoka i sa Zapada, jer tuđinac je imao svoju državu, a ne Hrvati. S vlašću se trebalo aranžirati, a gdje se moglo, nastojalo se i prevariti državnu strukturu. Sada Hrvati i hrvatski građani imaju svoju državu i u nepoštivanju demokracije sada se vara Zagreb, vara se svoj grad i svoju lokalnu upravu, vara se svoju županiju, a ne više Istanbul, Beč, Peštu, Beograd ili Brüssel. Sada je svekolika transparentnost na svim društvenim i osobnim razinama imperativ, a ne tek želja pojedinaca, skupina ili samo religioznih ustanova.

⁵ Vidi J. BALOBAN, *U potrazi za identitetom*.

⁶ Usp. A. AKRAP – I. ČIPIN, *Socijalitetni sterilitet u Hrvatskoj. Zašto smo neoženjeni i neudane*, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb, 2006.

U svojem trenutnom shvaćanju 49,0% Hrvata i 41,4% Europljana načelno smatra demokratski politički sustav *vrlo dobrim*, a 43,7% Hrvata i 39,2% Europljana odgovorilo je da je taj oblik vladavine *dobar*. Osim toga, i demokracija ima problema, no ipak je bolja od bilo kojeg drugog oblika vladanja. S tom tvrdnjom *potpuno se slaže* 38,7% Hrvata i 38,4% Europljana, a *slaže se* 50,0% Hrvata i 42,5% Europljana. Iako razmjerno mala, »razlika među zemljama različitog statusa u odnosu prema Europskoj uniji postoji i pokazuje da je stupanj zadovoljstva demokracijom tim veći što je zemlja duže u doticaju s Unijom«⁷.

Teza 3: *Povjerenje Hrvata u pojedine ustanove i važne čimbenike društva različito je unutar Hrvatske, a također je različito u komparaciji s Europom.*

Hrvati najveće povjerenje imaju u Crkvu, odgojno-obrazovni sustav i vojsku, a najmanje povjerenje iskazuju prema tisku, Hrvatskom saboru, sustavu socijalnog osiguranja i sindikatima. Vrlo su skeptični prema tisku, Saboru, zdravstvenom sustavu, javnim službama, sindikatima, pravosudnom sustavu, velikim poduzećima, sustavu socijalnog osiguranja, zdravstvenom sustavu, pa i policiji. Tek svaki drugi Hrvat (50,8%) ima povjerenje u NATO, a samo oko 40% ima povjerenje u Europsku uniju i Ujedinjene narode.

U vojsku u Hrvatskoj *vrlo veliko i veliko* povjerenje ima 63,9%, u Crkvu 62,8%, u odgojno-obrazovni sustav 62,8% Hrvata. To isto povjerenje samo 17,5% Hrvata iskazuje prema tisku u Hrvatskoj; 21,9% prema Saboru; 30,8% prema sustavu socijalnog osiguranja i 27% prema sindikatima.

Rezultati dobiveni »Europskim istraživanjem vrednota« u Hrvatskoj tjeraju na razmišljanje sve relevantne ustanove u Hrvatskoj, a istodobno i nositelje tih ustanova, kao i obnašatelje pojedinih funkcija u hrvatskom društvu. U Hrvatskoj se nad svojim poslom moraju zamisliti novinari i političari, intelektualci i svećenici, suci i policajci, ali bez odgovornosti nisu ni učitelji i profesori. Uočljivo je da se ni za jednu ustanovu nije opredijelilo dvije trećine Hrvata. Nadalje je uočljivo da su, poslije vojske, najbolje rangirani Crkva i odgojno-obrazovni sustav. Za te dvije ustanove u odnosu na budućnost važne su dvije činjenice; s jedne strane, one se moraju još više profilirati i još više staviti u službu čovjeka, a s druge strane, ne bi bilo dobro da povjerenje u njih opada u bližoj ili daljoj budućnosti. U društvu divljeg kapitala, neoliberalnog tržišta, te profita pod svaku cijenu upravo su svećenici, učitelji, vjeroučitelji i profesori pozvani na promicanje i svjedočenje temeljnih vrednota čovjeka, ali i na promicanje specifičnih konfesionalnih vrednota. Nisko rangiranje tiska i Sabora dokazuje da su tiskovni mediji u rukama stranog kapitala i nije im odviše stalo do hrvatskih nacionalnih interesa, a hrvat-

⁷ I. RIMAC – G. MILAS, »U traženju agensa demokratskog razvoja. Komparativna analiza zadovoljstva demokracijom u europskim zemljama«, u: J. BALOBAN, *U potrazi za identitetom*, str. 95–96.

skim sabornicima u prvom su planu uski stranački, a nerijetko i osobni interesi, a ne opće dobro naroda i budućih hrvatskih naraštaja. Skeptičnost prema nekim ustanovama pokazuje da te ustanove ne obavljaju svoju primarnu zadaću već se odviše koncentriraju na sebe, a što je na dulji rok neodrživo i može imati nesaagledive posljedice po hrvatsko pučanstvo. Teško narodu i građanima koji previše misle samo na sebe i na svoje sada, a premalo misle na svoje i tuđe sutra, te na budućnost nadolazećih naraštaja.

Teza 4: *U jačem isticanju obiteljskog života, te u jednostavnijem i prirodnijem stilu života, u većem poštivanju autoriteta, u razvoju pojedinca i tehnologije, u većoj moći lokalnih vlasti, u manjem isticanju novca i materijalnog posjedovanja Europljani prepoznavaju i prihvaćaju vrednote. Ta recepcija pokazuje sličnosti i različitosti između Hrvatske i Europe.*

Upravo ova teza već uvodno ukazuje na više činjenica. Prva govori o tome da su obitelj i obiteljski život, te prirodan stil života, pojedinac, autoritet i razvoj tehnologije vrednote stare koliko je staro i čovječanstvo. Druga činjenica pokazuje kako su i europski istraživači svjesni da su nabrojene vrednote na svojevrsnom povijesnom iskušenju, te ih je potrebno ponovno posvijestiti današnjem čovjeku. Stoga se u pitanjima namjerno stavljaju pridjevi *veći naglasak*, *veće* i *jače* isticanje pojedine vrednote i *manje* isticanje druge vrednote. Treća činjenica govori o tome kako su vrednote međuovisne, budući da se obiteljski život isprepliće s razvojem osobnosti, budući da se temeljni elementi autoriteta uče i stječu već u obitelji, budući da se jednostavan i prirodan život uči već u primarnoj društvenoj skupini u kojoj čovjek dolazi na svijet. Osim toga, u obitelji se uči raspolagati novcem i stječe se određeni stav i prema materijalnom.

Dvije vrednote po svojem visokom prihvaćanju odskakuju od ostalih, naime obiteljski život, te jednostavan i prirodan stil života. U prvoj su vrednoti Hrvati identični s ostalim Europljanima, dok kod druge vrednote postoje različitosti. Tako je 89,9% Hrvata i 89,2% Europljana izjavilo da je dobro jače isticati obiteljski život, a svega je 0,9% Hrvata izjavilo da je to loše, odnosno 5,8% da je to nebitno. Gotovo identične rezultate pokazali su i Europljani. Ipak se hrvatski građani razlikuju od europskih u prihvaćanju jednostavnog i prirodnijeg stila života. Za takav je život 94% Hrvata i 76,6% Europljana. Odakle tolika različitost u prihvaćanju spomenute vrednote? Treba li odgovor na to pitanje tražiti u naprednoj industrijalizaciji, tehnicizaciji i informatizaciji ili negdje drugdje? Odgovor je to teži ako se ima na umu da su sve sadašnje tranzicijske zemlje bile u sličnoj polustoljetnoj situaciji kao i Hrvatska. Hrvatski se građani razlikuju od europskih po tome što u manjem postotku zagovaraju razvoj pojedinca. U Hrvatskoj se 66,7% izjasnilo da u bližjoj budućnosti treba veći naglasak staviti na razvoj pojedinca, a u Europi to je izjavilo 81,2% ispitanika. Ova se različitost može tumačiti činjenicom da su u Europi procesi individualizacije i subjektivizacije odmakli dalje nego u Hrvatskoj.

Poštivanje autoriteta nije odviše na cijeni na Starom kontinentu. Hrvatska i Europa identične su u odnosu na tu vrednotu. Svaki drugi Hrvat i svaki drugi Europljanin smatraju da bi bilo dobro kada bi se u bližoj budućnosti više poštivao autoritet. Poštivanje autoriteta nebitnim smatra 19,9% hrvatskih i 24,7% europskih, te lošim 21,0% hrvatskih i 15,2% europskih građana. Sličnosti se još pokazuju u pridavanju veće moći lokalnim vlastima kao i u smanjenju važnosti posla u čovjekovu životu. A različitosti su vidljive u odnosu na stav prema novcu i materijalnom posjedovanju. Za manje isticanje jednog i drugog u budućnosti izjasnilo se 71,7% hrvatskih i 57,2% europskih građana.

Teza 5: *U Hrvatskoj je pripadnost nekoj dobrovoljnoj organizaciji još uvijek relativno niska, što ujedno korespondira s vrlo visokim postotkom apstinencije od dogovornosti u odnosu na neplaćeni rad.*⁸

Ponajprije, u »Europskom istraživanju vrednota« upada u oči da je u Europi na djelu velika apstinencija građana u odnosu na dobrovoljne organizacije, a onda i u odnosu na neplaćeni rad. Potom je vidljivo da postoji određeni raskorak između formalne pripadnosti i aktivnog angažmana u nekoj od dobrovoljnih organizacija. Naposljetku, sve to govori o svojevrsnoj (ne)razvijenosti civilnog zauzimanja i civilnog društva u pojedinoj europskoj zemlji. U Hrvatskoj je 60,1% ispitanika izjavilo da ne pripada ni jednoj dobrovoljnoj organizaciji, a u Europi to je izjavilo 52,3% ispitanika. Kada su ljudi bili pitani *za koju organizaciju trenutno obavljaju dobrovoljni rad*, tada je 78,4% Hrvata i 73,9% Europljana izjavilo ni za jednu.

Iz navedenog mogu se izvesti neki zaključci. Prvo, u prosjeku Hrvatska po pripadnosti dobrovoljnim organizacijama i po aktivnom angažmanu unutar tih organizacija ne zaostaje toliko za Europom koliko se na prvi pogled može činiti.⁹ Nešto odskaču sjevernoeuropske zemlje u kojima je velik broj članstva u dobrovoljnim organizacijama. Drugo, najviše ljudi pripada religioznim i crkvenim organizacijama (12,9%), zatim športskim ili rekreacijskim (11,9%) te sindikatima (10,6%). Jednako tako aktivni angažman najviše se provodi u športskim i religi-

⁸ Pod dobrovoljnošću mislim na plemenitu i nesebičnu nakanu kojom čovjek želi ostvariti određeni plemeniti cilj. U taj cilj čovjek ulaže svoju životnu energiju, svoje vrijeme, kao i svoje znanje i umijeće. Sve to čini s nakanom služenja dobrobiti drugog čovjeka, pojedinca ili određene skupine ljudi, neovisno o njihovu nacionalnom podrijetlu i vjerskom opredjeljenju. Za svoj nesebičan rad, kao i za svoju odgovorno preuzetu službu, volonter ne prima nikakvu nagradu niti plaću. Danas volontiranje može biti povezano i sa stjecanjem stručnog usavršavanja i radnog staža. U današnjem svijetu profita pod svaku cijenu volonteri su pravi entuzijasti i idealisti. Usp. J. BALOBAN, »Problem dobrovoljnosti u hrvatskoj Crkvi«, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 129(4), 2001., str. 237–242.

⁹ Usp. G. ČRPIĆ – S. ZRINŠČAK, »Civilno društvo u nastajanju. Slobodno vrijeme i dobrovoljne organizacije«, u: J. BALOBAN (ur.), *U potrazi za identitetom*, str. 39.

oznim organizacijama. Po članstvu u religijskim ili crkvenim organizacijama Hrvatska se nalazi na razini s Njemačkom, Belgijom, Danskom, Mađarskom i sl.¹⁰ Isti autori zaključuju da je visoka aktivnost u športsko-kulturnim organizacijama stvar komunističkog naslijeđa i da se radi o dugoročno negativnom utjecaju socijalističkog paternalizma. Povećanje pripadništva i veće aktivnosti u obrazovnim, zdravstvenim i socijalnim organizacijama zahtijeva duži rok s jedne strane, kao i promjenu mentaliteta s druge strane. Kada se uspoređuje hrvatske ispitanike s ispitanicima europskih zemalja, uočava se kako su Hrvati skloniji druženju s prijateljima, s ljudima u crkvi i kolegama s posla. Treće, »Europsko istraživanje vrednota« pokazalo je da što je veća identifikacija s Crkvom to je istodobno pozitivniji utjecaj na članstvo u religijskim organizacijama i neplaćeni rad.

U Hrvatskoj je ključni problem za budućnost ipak pitanje odgoja i obrazovanja za dobrovoljnost,¹¹ koji istodobno korespondira s promjenom postojećeg mentaliteta na dobrovoljnoj i civilnoj sceni. Ovdje je potrebno paralelno razvijati deklarativno i stvarno prakticirano (življeno). Jedno i drugo u Hrvatskoj ima tolike mogućnosti da ih nije jednostavno nabrojiti. Promicatelji tog odgoja i obrazovanja jesu: *obitelj i škola, ali i razne crkvene i civilne udruge, uključivo i sredstva javnog priopćavanja*. Volonterstvo mora postati sastavnim habitusom svakog hrvatskog građanina. Početak stvaranja tog habitusa započinje već u obitelji, koja je prva škola ljudskosti i svojevrsne dobrovoljnosti. Djecu se može učiti vježbati u dobrovoljnosti i prema osobama izvan obitelji kao što su susjedi, starije i bolesne osobe, te osobe u potrebi. Taj afinitet mora nadalje omogućavati i podržavati škola. Ona pruža humano teorijsko utemeljenje i obrazloženje dobrovoljnosti. Jednako tako raznim akcijama to provodi u praksi. Primjerice, vjeronauk u školi mora imati komponentu volonterstva, budući da je to predmet koji polazi od temeljnog antropološkog i specifično konfesionalnog vrijednosnog sustava. Široko polje djelatnosti za dobrovoljni rad omogućuje svaka župna zajednica. U toj temeljnoj strukturi Crkve moguće je ostvarivati neplaćeni rad na nebrojenim područjima. Naime, nijedna ustanova nema tolike mogućnosti takve djelatnosti kao što to ima župa – bilo u gradu bilo na selu. Posebno kršćani moraju biti korak ispred u promicanju socijalnih kreposti,¹² koje su »više od altruizma, oblika dobre volje, civilnog suživota, pravila bontona«¹³.

¹⁰ Usp. *isto*, str. 35.

¹¹ Usp. J. BALOBAN, »Problem dragovoljnosti u hrvatskoj Crkvi«, str. 237–242.

¹² Socijalne su kreposti: »krepost uvažavanja, raspoloživosti za drugoga, razumijevanja, brige za drugoga, krepost dobrote, uljudnosti, ne-nasilja, blagosti, velikodušnosti, zahvalnosti, strpljivosti, tolerantnosti ...«; S. BALOBAN, *Etičnost i socijalnost na kušnji. Socijalna problematika u Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., str. 85.

¹³ Usp. *isto*.

Edukaciji za dragovoljnost mogu i moraju poseban doprinos dati sredstva javnog priopćavanja. Djelatnici i vlasnici tih sredstava moraju reducirati svoje političke, ideološke i senzacionalističke motive. Puno bi bolje, učinkovitije, za društvo i pojedince bilo kada bi se sredstva javnog priopćavanja u svom određenom segmentu opredijelila za model sisanja, građenja i podupiranja dobrog i humanoga, čiji se rezultati mogu vidjeti tek kasnije. Potrebno je napustiti praksu u kojoj se u elektronskim medijima svijet, nažalost, reducira samo na politiku, šport, zdravlje i razonodu, dok se moralnost zajedničkog života, obitelji i religiju stavlja u marginalnu poziciju.¹⁴

Teza 6: *Hrvatska se nalazi u transformaciji s obzirom na vrednotu solidarnosti. Pojedinci su odviše naviknuti odnosno navezani samo na jedan oblik solidarnosti, i to institucionalne, dok se drugi oblici sporo razvijaju.*

»Europsko istraživanje vrednota« veliku je pozornost posvetilo problematici solidarnosti. U fokusu zanimanja zapravo je mikrosolidarnost, makrosolidarnost i mezzo solidarnost.¹⁵ Sve te tri vrste *solidarnosti* korespondiraju sa socijalnom (ne)osjetljivošću, odnosno pokazuju koliko su današnji Europljani (ne)osjetljivi prema: članovima vlastite obitelji, ljudima u susjedstvu, ljudima u regiji, ljudima u Europi i čovječanstvu uopće, starijim i bolesnim ljudima u vlastitoj domovini, emigrantima ... Dakako da tematika solidarnosti istodobno korespondira s *pravdom* i sa *spremnosti pomaganja* ljudima u potrebi najrazličitije vrste, neovisno o putovnici, rodnom listu i svjetonazorskom opredjeljenju.

Danas je nužno polaziti od toga da su pojmovi solidarnost, socijalna osjetljivost i milosrđe sinonimi. U Zapadnoj Europi piše se o milosrđu kao staroj i novoj varijanti solidarnosti.¹⁶ Hrvatski autori upozoravaju da u Hrvatskoj posljedice rata i tranzicijske poteškoće u prvi plan stavljaju *socijalnu (ne)osjetljivost i solidarnost*.¹⁷

Danas je potrebno raspravljati o vrstama solidarnosti (*osobna, institucionalna i društvena solidarnost*), odnosno o *socijalnoj neosjetljivosti*. *Osobnu solidarnost* možemo definirati kao solidariziranje pojedinačne osobe s drugim čovjekom ili skupinama, koji su se zatekli u nekoj privremenoj osobnoj i socijalnoj nevolji ili koji se zbog raznih razloga na duže vrijeme nalaze u socijalnoj nevolji. Osob-

¹⁴ Usp. G. SCHMIDTCHEN, *Wie weit ist der Weg nach Deutschland? Sozialpsychologie der Jugend in der postsozialistischen Welt. Unter Mitarbeit von Michael Otto und mit einem Beitrag von Harry Schröder*, Leske-Budrich, Opladen, ²1997., str. 23.

¹⁵ Usp. S. BALOBAN – G. ČRPIĆ – I. ŠTENGL, »Solidarnost i socijalna (ne)osjetljivost«, u: J. BALOBAN, *U potrazi za identitetom*.

¹⁶ Usp. K. BOPP, *Barmherzigkeit im pastoralen Handeln der Kirche. Eine symbolisch-kritische Handlungstheorie zur Neuorientierung kirchlicher Praxis*, Don Bosco Verlag, München, 1999.

¹⁷ Vidi S. BALOBAN – G. ČRPIĆ – I. ŠTENGL, *nav. dj.*, str. 181.

na solidarnost nadilazi svjetonazorsko uvjerenje i polazi od univerzalnog ljudskog osjećaja za drugoga u potrebi. *Institucionalna solidarnost* odnosno *socijalna osjetljivost* praksa je pomaganja potrebnima i nezaštićenima putem institucija. Tu vrstu solidarnosti prakticira država, osobito socijalna država i ostale institucije koje žele pomagati potrebnima. Socijalna država u socijalističkom poretku u Hrvatskoj i socijalna država u zapadnim društvima optimalno je bila prakticirana do kraja 80-ih godina 20. stoljeća. *Društvena solidarnost* vrsta je socijalne osjetljivosti i pomaganja potrebnima, a koju prakticiraju najrazličitije udruge i udruženja civilnog društva.

U odnosu na vrednotu solidarnosti, odnosno socijalne osjetljivosti u Hrvatskoj s pravom se može govoriti o svojevrsnoj transformaciji, i to iz dva razloga. Prvo, uz svekoliki tehnički napredak i dolazak demokracije u Hrvatskoj – a slično je i u drugim europskim zemljama, neovisno jesu li u tranziciji ili ne – solidarnost i socijalna osjetljivost nisu prošlost već kruta stvarnost svakidašnje društvene zbilje. Nakon što socijalistički poredak nije uspio ostvariti raj na zemlji, odnosno jednakopravnost svih građana i ljudi, nastajućem neoliberalnom i kapitalističkom poretku – svjesno ili nesvjesno – uspijeva kontinuirano producirati nove siromahne, izrabljivane, nemoćne, zapuštene i svekolike ljudske pomoći potrebne skupine. Drugo, Hrvatska, kao uostalom i sve ostale europske zemlje, mora prakticirati sve tri vrste solidarnosti: od osobne preko institucionalne do društvene. Potrebno je otvoreno priznati da se u Hrvatskoj u doba socijalizma pretjerano prakticirala institucionalna solidarnost od strane socijalističke i na duže vrijeme neodržive socijalne države.¹⁸ Drugim riječima, država se neće i ne može odreći institucionalne solidarnosti, ali jednako tako ona ju više ne može prakticirati u onom opsegu i intenzitetu kao do 1990. Društvena je solidarnost u tranzicijskoj Hrvatskoj na posebnom iskušenju, jer se u prošlosti nije razvila. Jedna od temeljnih zadaća organizacija civilnog društva jesu različite aktivnosti ukazivanja na opasnosti neoliberalnog kapitalističkog sustava koji je sve prisutniji u Hrvatskoj.

Hrvatska jednostavno nema prevelikog povijesnog iskustva u prakticiranju društvene solidarnosti, budući da organizacije civilnog društva nastaju tek nakon 1990. Osobna solidarnost vrsta je socijalne osjetljivosti koja nadilazi sve društveno-političke sustave, sve povijesne i druge mijene i ne poznaje i ne priznaje nikakve predznake: boju kože, nacionalnu pripadnost, vjersku (ne)opredijeljenost i stranačku (ne)pripadnost. Ona je izvorno božanska i ljudska, jer je univerzalna.

Budući da je Katolička crkva preko školskog vjeronauka nazočna i u odgojno-obrazovnom sustavu Hrvatske, valja istaknuti da i ta Crkva može i mora dati svoj doprinos vrednoti solidarnosti i stvarnosti civilnog društva. Tim više što je Crkva pozvana ublažavati čovjekovu nevolju i neimaštinu. Štoviše, uloga je Cr-

¹⁸ Usp. S. ZRINŠČAK (ur.), *Socijalna država u 21. stoljeću – privid ili stvarnost?*, Zbornik radova, Pravni fakultet u Zagrebu, Izdanja *Revije za socijalnu politiku*, Zagreb, 2006.

kve u civilnom društvu nezamjenjiva. Već je u socijalističkom razdoblju Crkva bila »stožerna institucija civilnog društva, a izvanredna je bila njezina praktična humanitarna aktivnost tijekom rata, naročito preko organizacije Caritasa. No ono što nam se čini bitnim jest da u kompleksnom i naizgled kaotičnom razvoju civilnog društva u Hrvatskoj Crkva može imati presudnu ulogu u očuvanju i promicanju osnovnih moralnih vrijednosti društva, kao što su solidarnost, socijalna pravda, jednakost, supsidijarnost, vrijednost rada i aktivnosti u društvu. Bez tih vrijednosnih orijentira civilno se društvo nigdje, pa ni u Hrvatskoj, ne može razvijati kao pozitivna snaga materijalnog i duhovnog napretka društva.«¹⁹

Teza 7: *Bolju budućnost, osobito mladom čovjeku, u Hrvatskoj jamči intenzivnije uvažavanje kršćanskih korijena, vrijednosno nasuprot vrijednosne ravnodušnosti, rad nasuprot nerada i ljenčarenja, odgovornost nasuprot neodgovornosti, moralno-etično nasuprot nemoralnog-neetičnog, uz istodobno radikalni odmak od virtualnog svijeta televizije i interneta, te uz jasan rastanak s društvom zabave, površnosti i uživanja.*

Hrvatski se čovjek, kako u braku i obitelji tako osobno i u društvenim sferama, mora opredijeliti između kršćanskih i humanih ideala – koji promiču ispravan odnos prema Bogu i čovjeku – s jedne strane i nekih kratkoročnih ideala poput novca, profita pod svaku cijenu, nerada i ljenčarenja, sebičnosti, življenja na površini, zabave i neznanja s druge strane. Hrvatska i hrvatski građani, uz ostalo, nemaju dobre budućnosti bez rada i radne navike, bez poštenja, bez djece, bez očuvanja vlastitog identiteta, bez zaštite i očuvanja općeg dobra, bez očuvanja okoliša, bez moralno-etičke odgovornosti. Osim toga, u odnosu na vrednote na praktičnoj razini prijeko je nužno, i to svakodnevno, osobno, ali i institucionalno i društveno smanjivati raskorak između deklarativnog i stvarno življenog. Nije dovoljno samo deklarativno zauzimati se za zaštitu života od začeca do smrti, a istodobno u praksi ugrožavati ili čak usmrćivati taj život. Jednako tako premalo je, štoviše proturječna je ambivalentnost, ako preko 80% građana smatra da su za normalno odrastanje djece potrebna oba roditelja, a istodobno ti građani u iznenađujućoj većini zagovaraju slobodu žene u odluci želi li imati dijete bez namjerne stabilne veze s ocem itd.

Za hrvatsku obitelj, kao i za hrvatske građane nema drugog puta osim da se trgnu iz čudnog, nadajmo se i privremenog sna, površnosti, zabave i virtualne stvarnosti. Ne samo čovjek u Hrvatskoj nego i čovjek diljem Europe živi u tom snu. Njemački televizijski komentator Peter Hahne objavio je 2004. knjigu, koja je do 2006. doživjela 75 izdanja, a u prijevodu naslov glasi: »Dosta je veselja i

¹⁹ V. PULJIZ, »Civilno društvo u svijetu i Hrvatskoj«, u: S. BALOBAN (ur.), *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 28.

lakrdije, kraj društva zabave«²⁰. Autor se – polazeći od određenih najnovijih događaja u svijetu i Europi, a koji su povezani s terorizmom – fokusira prije svega na njemačku društvenu zbilju. Puno se toga može primijeniti i na druge europske zemlje, uključivo i hrvatsku situaciju. Autor polazi od vrlo zanimljive konstatacije i teze: 90% cjelokupnog odgoja događa se u obitelji, sukladno tome ponovno je nužno vratiti se obitelji i njezinim prirođenim kompetencijama i zadaćama, koje je obitelj u međuvremenu napustila ili zanemarila. Unutar obitelji jednako je tako potrebno voditi računa o odgojnom procesu i svim događanjima, te ponašanjima. Najveći je problem u tome što djeca, kada su kod kuće, s jedne strane previše vremena provode pred televizorom i računalom, a s druge strane nekritički se suočavaju i potom poistovjećuju s virtualnim svijetom, koji je daleko od stvarne zbilje. Roditelji pritom zaboravljaju da nije dovoljno biti zadovoljan time što su djeca kod kuće. Ona su fizički nazočna u obiteljskom domu, ali posredstvom navedenih medija oni se izmještaju u virtualnu stvarnost, koja djeluje na cjelokupnu osobnost. Ujedno čini djecu pasivnom u športskom, kreativnom, duhovnom i drugom smislu.

Peter Hahne traži da se učiteljima prizna njihova odgojna zadaća, veća odgovornost, uključivo i odgovarajući odgojni autoritet. Time se jasno postulira da je učitelj i profesor u istoj osobi odgojitelj kao i onaj koji učeniku posreduje određeno znanje. Jednako tako time se školi, uz obrazovni element, koji je u posljednjim desetljećima odviše stavljan u prvi plan, priznaje i odgojni element. Jednom riječju, traži se da škola bude odgojno-obrazovna ustanova, koja nije prepuštena samoj sebi već surađuje i s ostalim odgojno-obrazovnim čimbenicima u društvu, počevši od obitelji. Autor, nadalje, ukazuje da je njemačka mladež prvak svijeta u pušenju i pijenju, pri čemu je škola prvo mjesto dilanja droge. Pritom komentira: »Nisu dakako škole one koje produciraju mladež koja se opija i tuče. Škola ih odgaja samo nekoliko sati na dan. Takvu mladež produciraju roditelji, koji rezignirajući u pasivnosti i pesimizmu premalo svojoj djeci pružaju potporu i poticaj, premalo posreduju obdržavanje pravila.«²¹ Radikalno i otvoreno predbacuje njemačkom društvu da je izgubilo mjeru, orijentire i kriterije, vrednote i norme. To društvo snosi i svoj dio odgovornosti za takvu situaciju. Ono isto otežava odgojnu funkciju obitelji, a odgojno-obrazovnu funkciju školi. Mladeži se posvuda pružaju mjesta zabave, koja nema veze s odgojem, disciplinom, s vrednotama i normama. Naprotiv, sva ta mjesta djeluju suprotno od svega spomenutoga. Društvo zabave rezultat je gospodarstvenog razvoja i »eksplozivno rastuće industrije rasonode, koja se bez daljnjega i prije svega dragovoljno neće dati zaustaviti. Produciranje rasonode ozbiljan je posao. Rasonoda donosi zaradu.«²² U tom kon-

²⁰ Usp. P. HAHNE, *nav. dj.*

²¹ Usp. *isto*, str. 27.

²² *Isto*, str. 83.

tekstu autor traži povratak *vrednotama i krepostima* – kako temeljnim tako i religioznim, ali i političkim. Piše da su opet sve više na cijeni kršćanske kreposti: vjera, ljubav, nada; kao i moralne: iskrenost, suosjećanje, velikodušnost, umjerenost, te građanske: hrabrost, marljivost, uljudnost, sposobnost prilagođivanja.

Pretrasana problematika u njemačkom bestselleru već je velikim dijelom aktualna, a iz dana u dan bit će još više goruća u hrvatskoj obitelji i školi, na hrvatskoj televiziji i u cjelokupnom hrvatskom društvu. Nažalost, i u demokratskoj Hrvatskoj već se više godina živi u svijetu površnosti, zabave, u virtualnom svijetu televizije i interneta, a posebno se živi i sanja u svijetu nekontrolirane kupnje i potrošnje. Veliki strani trgovački lanci i strancima prodana hrvatska poduzeća, podupirana sredstvima javnog priopćavanja, promiču i zagovaraju površnost, čudne moralno-etičke uzuse ponašanja, potrošnju bez ograničenja, a reklame jednostavno upadno tjeraju mladež na opijanje i zabavu. A sve to ima duge i teške posljedice za učenje, razvoj osobnosti, za zdravlje i za zdravu budućnost tih naraštaja. Sve se to podređuje čudnom, čitaj stranom, nekontroliranom kapitalu, koji ne poštuje ni vrednote ni standardne norme ponašanja. Kamo ide hrvatski čovjek, kamo ide hrvatska obitelj, kamo ide hrvatska škola, kuda srlja hrvatsko društvo? To su goruća pitanja, to su prevažni aktualni problemi, koje je potrebno na svim razinama i angažiranjem svih društvenih čimbenika hitno i trajno rješavati. Uvažavanje kršćanskih korijena i pozivanje na evanđeoske ideale nije ni u Hrvatskoj restauracija prošlosti, a zauzimanje za hrvatsku mladost, obrana općeg dobra i svekolikih vitalnih nacionalnih interesa pitanje je odgovornosti za vlastiti identitet, te za identitet i budućnost nadolazećih naraštaja.

Umjesto zaključka

Hrvatska se uistinu nalazi na višestrukoj povijesnoj prekretnici. Uz ostalo, nalazi se i na prekretnici u odnosu na vrijednosnu orijentaciju. Pojedinaac kao i cjelokupno hrvatsko društvo morali bi u svojoj sadašnjosti, kao i u svojoj budućnosti, ostvarivati dva temeljna cilja. Prvi cilj sastoji se u tome da pojedinac i hrvatsko društvo u svim svojim, osobito odgojno-obrazovnim ustanovama (obitelj, Crkva, škola), a jednako tako i u svojim sredstvima javnog priopćavanja, a onda i zakonima, trajno i uvjerljivo promiču temeljne čovjekove vrednote zajedno sa specifičnim konfesionalnim (kršćanskim) vrednotama. Na putu takvog jasnog pojedinačnog i nacionalnog opredjeljenja bit će puno oponenta i zagovaratelja relativiziranja vrijednosne orijentacije; bit će aktivnosti i projekata koji će tu europsku judeo-kršćansku ukorijenjenost nastojati difuzno razvodnjavati i zagovarati nešto univerzalno-globalno, ustvari sinkretističko. Usprkos tome, pojedinac i hrvatsko društvo ne bi trebali tražiti neku drugu nejasnu alternativu.

Drugi cilj sastoji se u tome da, prije svega pojedinac, u odnosu na vrednote, bude trajno svjestan činjenice raskoraka između deklarativnog i naviještanog s

jedne strane i stvarno ostvarivanog i življenog s druge strane. Taj se raskorak ne može tumačiti kao zločestoća ljudske osobe, iako ima i toga, već naprotiv, kao ljudska slabost i neuspješnost u braku, obitelji, poslu, politici, jednostavno kao neuspješnost u životu. Što će pojedinac biti uspješniji u prevladavanju toga raskoraka to će ujedno biti i sretniji u svom životu i tako davati veći doprinos cjelokupnom hrvatskom društvu.

Što su pojedinac i društvo otvoreniji i zauzetiji za vrednote, to će im biti sigurnija budućnost.

Summary

VALUES IN CROATIA BETWEEN DECLARATIVE AND REAL LIFE

This article deals with fundamental human values in Croatia but in comparison to Europe. It deals in detail with values: marriage, family, democracy, trust, solidarity, respect of authority, natural life style, money and material proprietary, belonging to volunteer organisations, work, responsibility ...

The author refers to the »European Values Study« conducted in Croatia and shows that Croats and Europeans are similar with regard to certain values but differences do exist. Learning about values begins in the family and continues in school and church. There are other important institutions in society above all public relations media that need to positively participate in presenting and mediating in certain values. The discrepancy between declarative and real life in regard to values are caused by the way of life and man's fragility. Promoting fundamental and specific confessional values is not a restoration of the past but a sure path into the future.

Key words: *man, values, family, society, Croatia.*